

תחיית הדיבור העברי

בשנת אלף ושמונה מאות ועשר לגלותנו ואני אז תלמיד המדרשה הרוסית בעיר דינבורג; והרוסים נלחמים בתוגרמים לחרות הבולגרים וכל העתונים הרוסים מכריזים קול אחד בדברים נלהבים על מלחמת מצוה שנלחמה רוסיה למען שחרר את עם הבולגרים מתחת עֲלָה של תורקיה ולהשיבו לגְדֵלתו כמו בימים מקדם². בימים ההם פתאום כמו נפתחו השמים ואור מבהיק, אור צח ומצחצח הבריק לפני עיני, וקול פנימי אדיר קרא באוזני: תחית ישראל על אדמת אבות!

ומפני זה הקול שלא פסק למן הרגע ההוא מקרא באוזני יום ולילה. נודעו כל מחשבותי וכל זממי אשר זממתי לעתידי אז בחיים. כמו חזיונות לילה מפני אור בקר כן נדדו חלומותי להקדיש חיי למלחמה בעד חרות העם הרוסי ולקדמת כל האדם כלו, כמו רב חברי בבתי הספר התיכונים והעליונים ברוסיה בזמן ההוא, ואחרי מלחמה פנימית בנפשי גברה ידו של הרעיון החדש ושתי מלים חדשות לכדו את כל מחשבותי: ישראל בארצו.

ולא עברו ימים מועטים ודרכי בחיים נתותה בהחלטה גמורה וחזקה ששום רוח לא יכול יותר להזיזה כמלוא השערה. ואעזוב את רוסיה ואלך פריזה, שהיתה עוד בזמן ההוא מרכז החיים המדיניים של ארפה, ואתחיל ללמוד חכמת הרפואה, שהיה בדעתי לעשותה קרדם לחפר בה לפרנסתי בארץ ישראל, וכל השעות הפנויות מלמודי הקצבתי להמדיניות. קראתי ספרי חכמי המדינות, התבוננתי להחיים המדיניים של העמים, – ואט אזני לכל דפיקה ודפיקה של הדפק המדיני של אמות העולם.

ובאור המדיני החפשי הזה התחזק בנפשי עוד יותר הרעיון הלאומי המדיני של עם ישראל, ואכתב את מאמרי הראשון בשאלה זו, שנתפרסם ב"השחר" בהשם: "שאלה נכבדה"³.

זה היה פרי בסר של מדינותי, הראשונה, שהיתה עוד בסר אף היא בעצמה. עוד הייתי

1. תרל"ח-תרל"ט (1878-1879). 'שנת בן-יהודה' החלה בתשעה באב, כלומר, עד תשעה באב תרל"ט 1810 לחורבן, ואילו מתשעה באב תרל"ט 1811 לחורבן, וכן כל השנים הבאות. מניין שנים זה של בן-יהודה עוזר קטרוגים חריפים (של מ"ל לילינבלום ועוד).
2. היא התנועה הסלאבופילית, שנוצר יהודי לומד היה או פעיל בה במיוחד. בין הפעילים בתנועה זו היה גם י"ל בן-דוד-דידוביץ, מי שהיה לאחר מכן חלוץ הדיבור העברי ברוסיה בכלל ובאודיסה בפרט.
3. שנה ט', עמ' ב' 359-366 (נדפס שוב באסופה 'כל כתבי א. בן-יהודה', כרך ראשון, (1941), מדור המאמרים, עמ' 1-13. נכתב באדר תרל"ט ונדפס בחוברת ניסן. השם המקורי של המאמר היה 'שאלה לזהטה'. העורך, פ' סמולנסקין (נקרא להלן: פרץ בן משה) שינה את השם ל'שאלה נכבדה'. באסופת המאמרים הנוכרת הוחזר שמו המקורי.
4. הכוונה להגותו המדינית.

בדעותי המדיניות תלוי בדעות אחרים ואמרת רק מה שלמדתי מפי רבותי, חכמי המדינות שקראתי ספריהם ושמעתי דבריהם, ועל הטענה שאין היהודים עתה עם ואינם יכולים להיות עם, מפני שאינם מדברים לשון אחת, השיבותי בפלפול מדיני ממצאות עמים אחרים שאינם מדברים לשון אחת, כמו השויצים והבלגים. אבל באותה המדה שהלך והתחזק בקרבי הרגש המדיני שלי, בה במדה חשתי יותר ויותר מה היא הלשון לאמה, ובמהרה הגעתי לזה, שעל הטענה בדבר הלשון, שאף דעתי בעצמי לא נתקררה בפלפולי המדיני והיתה מנקרת במוחי, השיבותי לנפשי התשובה היותר טבעית והיותר פשוטה, שבאמת לא היה צורך אלא בביצתו של קולומבוס כדי למצאה והיא: כמו שהיהודים אינם יכולים להיות עם חי באמת אלא בשובם לארץ האבות, כן אינם יכולים להיות עם חי אלא בשובם ללשון האבות ולהשתמש בה לא בלבד בספר, בדברים שבקדשה או שבחכמה בלבד, כמו שטען פרץ בן משה, עורך "השחר", אלא דוקא בדבור פה, מגדולם ועד קטנם, נשים וטף, בחור ובתולה, בכל עניני החיים, ובכל שעות היום והלילה, ככל הגוים, גוי גוי בלשונו.

זה היה הרגע הגדול, המכריע בחיי. עתה מצאתי מה עלי לעשות תכף ומיד. ראיתי, כי משני הדברים שבלעדיהם לא יוכלו היהודים להיות עם, והם: הארץ והלשון, הנה בעוד שהשיבה לארץ אינה בידינו ותלויה היא ברצון המושלים עתה עליה, השיבה ללשון האבות היא בידינו, אין איש יכול למנוע אותנו מזה אם רק נרצה.

אבל, האפשר הדבר? זו היתה השאלה הגדולה שעמדה עתה בפני. וכשהתבוננתי אליה ראה ראיתי שהיא מסתעפת לשתיים:

האפשר הדבר מצד העם?

האפשר הדבר מצד הלשון?

מצד העם: האפשר שישוב צבור, גדול או קטן, לדבר לשון שעזב אותה וחדל מדבר בה מאות בשנים?

מצד הלשון: האפשר שלשון שחדלה להיות מדברת בפי צבור גדול או קטן מאות ומאות בשנים, תהיה עלולה לשוב להיות לשון הדבור בפי צבור גדול או קטן בכל עניני החיים, אפילו אם נשארה ממנה ספרות חילונית רחבה כמו מה שנשאר מהלשונות העתיקות, היונית והרומית, ועל אחת כמה וכמה אם לא נשאר ממנה בענינים חילונים אלא מה שנשאר לנו מהלשון העברית?

על השאלה הראשונה עניתי: הן! בלי כל פקפוק. כי מהו צבור אם לא קבוץ של יחידים, וכשם שאנו רואים מעשים בכל יום שיחיד מתחיל בזמן מהזמנים בימי חייו לדבר לשון, שלא דבר מעולם, והיה תהיה אחר כך לשונו בכל עניניו, כך יכולים יחידים הרבה שהם יחד צבור, להתחיל שוב לדבר לשון שלא דבר הצבור הזה הרבה מאות בשנים, ובלבד שהצבור ירצה את זאת ברצון חזק.

לא נעלם ממני, כי אין זה דבר קל. ראה ראיתי כי אף על פי שאמת נכון הדבר כי הצבור אינו אלא קבוץ של יחידים, אף על פי כן יש הבדל בין צבור ובין יחיד, ונצרכים תנאים יוצאים מגדר הרגיל, להפך לעם, לצבור, לשון אחרת במקום הלשון שהוא מדבר בה. שאלתי את פי דברי הימים: ההיתה כזאת בעולם מזמן מן הזמנים ובמקום מן המקומות? ויענוני כי רק לצבורים מעטים קרה כמעשה הזה בתנאים יחידים של דברי הימים. ובכל זאת לא נודעוזה אמונתי באפשרות הדבר מצד העם, מצד הצבור, כי לא ראיתי שום מניעה בעצם טבע הדבר. ראה ראיתי כי סוף דבר אינו תלוי אלא ברצון הצבור, והאמן האמנתי ברצונו של עמנו. האמנתי כי ירצה, וידעתי כח רצונו.

אבל, השאלה השניה! עליה לא יכלו דברי הימים לענות לי שום מענה. אין משלו בדברי הימים של כל האמות והלשונות. בשפה ברורה מגידים לי דברי הימים כי אותן הלשונות שבסבה מן הסבות עזובן העמים שדברו בהן, לא שבו יותר לתחיה בדבור פה, אפילו אם נתקומו במדה מן המדות בתור לשון של ספרות. אבל, מי יודע אם זה בעצם טבע הדבר, או אין זה אלא מקרה מפני שמסבות דברי הימים לא הביאו עד כה שום צבור ליד כך שינסה לשוב לדבר בלשון שחדלה מהיות מדברת מאות רבות בשנים?

ושוב ראיתי, כי בזה בודאי אין הבדל בין יחיד לצבור. אם עלולה לשון, שחדלה מהיות מדברת ולא נשאר ממנה אלא מה שנשאר לנו מלשונו, לשוב להיות לשון הדבור ליחיד בכל צרכי החיים, אין מקום לפקפק אם יכול תוכל להיות לשון מדברת גם לצבור. ובמהירות ההחלטה המסגלה להבחירות החלטתי לנסות עלי בעצמי את הנסיון הזה. ובאחד החוצות של פריז, באחד בתי הקהה ברחוב בולנר ומונמרתר, סחתי עברית בפעם הראשונה עם אחד ממכרי בשבתנו אצל שולחן עגול, שעמדו עליו שתי כוסות קהה שחור, והקולות התמוהים של זו הלשון המזרחית העתיקה, המתה, התערבו בתוך שאן הקולות העליונים של הלשון הצרפתית החיה, היפה, העשירה...

בפעם הראשונה סחתי אז עברית. הן אמנם, עוד בימים הראשונים של "ההשכלה" שלי באחת העירות הקטנות של ליטה, אחרי אשר טעמתי את הטעם הראשון של הספרות החדשה, אחרי קראתי בסתר את "אהבת ציון" ואת "אשמת שומרון", התעוררה בנפשי תשוקה גם לדבר עברית, ממש כמו אמנון ותמר ושאר הבחורים והבתולות שפגשתי בעולם החדש ההוא; ומפעם לפעם הייתי יוצא עם אחד מחברי, שידע סודי ונחטף גם הוא, מחוץ לעיר בשדה, ובהחבא, בגנבה בפחד וברעדה פן ישמעו הבריות, סחנו בלשון הקודש, אבל זה היה מעשה ילדות. סחנו על אהבת אמנון ותמר ועל תעלולי עזריקם וכיוצא בדברים כאלה. ופעמים על מעשים קטנים מתוך ד' אמות של עולמנו הקטן הצר והדל, אבל עתה זה היה מעשה מדיני בעצם המרכז המדיני של העולם הגדול, בתוך שאן החיים המדיניים בכל תקפם, וסחתי על המארעות המדיניים הגדולים ועל מעשי החיים הגדולים. וכל זה בעברית!

...בינתיים חליתי בעיחת דם. הכרחתי לעזב את למודי בבית המדרש לחכמת הרפואה, ועל פי מצות הרופאים נשלחתי לעיר אלגיר. שם שמעתי בפעם הראשונה מפי יהודים

קריאה בלשון עברית בהברה מזרחית, ותעש עלי הברה זו רשם עז מאד, ושם דברתי בפעם הראשונה עברית לא לשם הדבור בעברית אלא מפני הצרך, מפני שלא ידעתי לדבר בפרט עם הזקנים והחכמים שלהם, שלא ידעו צרפתית, אלא בלשון הקדש, שבפי קצתם היתה שגורה גם בדבור פה.

ויביאו לי הימים אשר שהיתי באלג'יר ברכה כפולה. שמש אפריקה רפא את גופי, והשיחות אשר סחתי בעברית עם זקני העדה הישראלית וחכמיה השגירו את לשוני בדבור בעברית, והיו פעמים שכבר חשתי כי הדבור בלשון העברית הוא דבורי הטבעי. וכשהוטב מעמד בריאותי קצת יותר ושבתי לצרפת, החלטתי לא להתמהמה בגולה עוד ואצא מארפה ואלך לארץ ישראל, ובדרך נצטרפה אלי ידידתי מנער דבורה בת שנה יונס⁶, שנועדה להיות האם הראשונה בישראל בימינו, שדברה לילדיה עברית מרגע הולדם וגדלה לנו את הילדים הראשונים שהלשון העברית היתה לשון דבורם הראשונה והיחידה למן מלוליהם הראשונים על שדי אמם. ולא עברו ימים מועטים, והבית העברי הראשון נתכונן בירושלים.

קשים היו הימים הראשונים, אותם הימים, שאשה שהיתה יעודה להיות האם העבריה הראשונה, עוד לא ידעה להוציא מפיו אף מלה אחת בעברית. אך במסירות נפש שאין ערך לה גברה על הכל, ובמהרה הגיעו הימים הנפלאים באמת, שלשונו היתה עברית, שלא סחנו בינינו לבין עצמינו, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו, אלא בעברית!

“מלון הלשון העברית”, המבוא הגדול (תש"ח)

עמ' 1-5.

6. שלמה נפתלי הירץ יונס (ת"ר-תרנ"ו), סופר עברי, אביהן של דבורה וחמדה בן-יהודה.